

ПІЗНАВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ У АСТРОНОМІЧНІЙ ОСВІТИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкритий освітній потенціал художньої літератури у астрономічній освіті дітей дошкільного віку. Стаття розрахована на вихователів дошкільних навчальних закладів.

Ключові слова: астрономічна освіта, дошкільники, художня література

Познавательный потенциал художественной литературы в астрономическом образовании детей дошкольного возраста

Статье раскрыт познавательный потенциал художественной литературы в астрономическом образовании детей дошкольного возраста. Статья рассчитана на воспитателей дошкольных учебных заведений.

Ключевые слова: астрономическое образование, дошкольники, художественная литература.

Cognitive potential of literature in the astronomical education of children of preschool age

Article discloses the cognitive potential of literature in the astronomical education of preschool children. This article is intended for teachers of preschool education.

Keywords: astronomy education, preschool children, fiction.

Астрономія – одна з найдавніших наук, її розвиток нині набув значних масштабів. Це багатоаспектна наука, яка займається дослідженням неба і небесних тіл. Протягом багатьох століть люди вірили, що Земля була центром

Всесвіту. Астрономія допомогла змінити уявлення про розташування Землі і планет. Досить довго спостереження за зоряним небом проводились неозброєним оком, лише згодом стали винаходити та використовувати спеціальні астрономічні прилади.

На цінності астрономії та астрономічних уявлень наголошували багато відомих учених, філософів. Так, французький математик, астроном, філософ Жюль Анрі Пуанкаре зазначав: «Астрономія корисна тому, що вона піднімає нас над нами самими; вона корисна тому, що вона велична; вона корисна тому, що вона прекрасна. Саме вона показує нам, якою нікчемною є людина тілом і яка вона велика духом, тому що своїм розумом вона здатна досягнути сяючі безодні, де її тіло є лише темною цяткою, в змозі насолодитися їх мовчазною гармонією. Так ми приходимо до усвідомлення своєї мощі, і це усвідомлення багато чого вартує, тому що робить нас сильнішими».

Вітчизняний педагог К. Д. Ушинський радив педагогам знайомити дітей з планетами, зорями, глобусом. У педагогічній діяльності В. О. Сухомлинського значна увага приділяється пізнанню навколишнього світу. Він навчав дітей уважно спостерігати за природою та встановлювати її залежність від небесних світил. У «Школі радості» діти самостійно складали казки про Землю, Сонце, зоряну ніч, світанок, веселку.

Відомий популяризатор астрономії, педагог, письменник Є. П. Левітан вважає, що ознайомлення із захоплюючої наукою про природу Всесвіту – свого роду інтелектуальний подарунок дітям, мотив для розвитку їхньої допитливості, формування у них стійкого інтересу до навчання. Увагу нормальної дитини, зазначає дослідник, не можуть не привертати Сонце, Місяць, зорі. Рідко яка дитина не питає, що таке Сонечко, Місяць, зірочки. Часто діти задають зовсім не дитячі запитання: «Що їсть Сонечко?» або «Які вони, ці чорні діри?» Малюки прагнуть більше дізнатися про Всесвіт і з задоволенням будуть слухати розповіді про нього, грати в «астрономічні ігри».

Сфера «Природа» є однією зі сфер життєдіяльності, що виокремлена в змісті Базового компонента дошкільної освіти і охоплює дві змістові лінії

Базового компонента, а саме: «Природа планети Земля» і «Природа Космосу».

Компетентність у галузі «Природа Космосу» становлять елементарні уявлення про зорі (Сонце), планети, і в тому числі планету Земля та її супутник Місяць.

Чільне місце в процесі ознайомлення дошкільників із зорями і сузір'ями відведено науково-популярній та навчальній літературі. На превеликий жаль, серед подібних видань лише незначна кількість – україномовні (це, в переважній більшості, дитячі ілюстровані енциклопедії), решта ж – російськомовні видання. Представимо короткий анотований огляд таких джерел.

До літературно-художнього видання для дітей дошкільного віку Л. В. Яковенко «Малюкам про Космос» увійшли цікаві і захоплюючі розповіді матері-ведмедиці своєму маленькому синочкові-ведмажаті про Сонце, Місяць, зорі та сузір'я. У доступній формі пояснюється малюкам, чому «тане» Місяць, падають зорі, де живе Сонечко та ін.

Книга П. В. Клушанцева «О чем рассказал телескоп?» дає відповіді на низку питань, які цікавлять малюків: «Де закінчується Земля?», «Чому зорі такі красиві?», «З чого зроблені Сонце і Місяць?» та ін. Під час захоплюючої космічної подорожі діти ближче знайомляться із планетами, вивчають їхні особливості. Видання призначене для дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку.

Науково-художнє видання Б. Левіна, Л. Радкової «Астрономия в картинках» адресоване дітям старшого дошкільного віку. Його призначення – в зрозумілій формі пояснити дошкільникам причинність багатьох явищ, які їх цікавлять: зорепаду, зміни дня і ночі, зміни пір року, видозміни Місяця, з'ясувати розміри небесних тіл у доступній для дітей інтерпретації тощо.

Цінною знахідкою для вихователя може стати дидактичний посібник для дітей 3-7 років «Расскажите детям о Космосе». Він містить вірші, загадки, картки із описом астрономічних об'єктів, ілюстровані їхніми фотографіями.

З позицій доцільності використання під час ознайомлення дітей дошкільного віку із природою Космосу великої уваги потребують книги відомого російського астронома, педагога, письменника Є. П. Левітана. Ось окремі з них.

Книга «Малышам о звездах и планетах» допомагає батькам і вихователям доступно й цікаво сформувані в дітей початкові уявлення про Всесвіт, виховувати в них спостережливість і допитливість. Вона знайомить з різноманітними небесними тілами й астрономічними явищами.

«Алька в солнечном королевстве», «Как Алька с друзьями планеты считал», «Странствия Альки и гномов по Млечному пути» – трилогія із цікавої астрономії. У трилогію повністю увійшла книга «Малышам о звездах и планетах» і доданий значний новий матеріал, що перетворює тритомник на своєрідну дитячу енциклопедію із астрономії. В даний час випущено кілька енциклопедій з астрономії для дітей, але ця спеціально адресована старшим дошкільникам і написана відповідно до їх вікових особливостей.

«Вселенная дошкольника» – це десять захоплюючих бесід і кілька рольових ігор, що знайомлять дітей із Сонцем, Місяцем, планетами, зорями і формують у них початкове уявлення про Всесвіт. Набуті знання пізніше дуже знадобляться дітям при вивченні різних предметів у початковій школі. Книга може бути покладена в основу занять з дітьми в старшій групі дитячого садка або дитина може прочитати її самостійно чи за допомогою батьків (у всіх випадках важливо погратися в описані ігри і відповісти на питання, сформульовані в кінці кожного розділу).

У серію «Астрономия для умных детей» увійшло десять книжок, вони перераховуються нижче в послідовності, якої бажано дотримуватися при їх читанні: «Твое Солнышко», «Луна – внучка Солнышка», «Маленькие планетки», «Длинноволосые звезды», «Камни, которые упали с неба», «В семье Солнышка «танцуют» все», «Звездные картинки», «Звезды – Солнышкины сестрички», «Твой звездный город – Галактика», «Ау, инопланетяне!».

У книзі «Звездные сказки» запропонована проблемна ситуація, яка дозволяє зацікавити астрономією юного читача. Маленька героїня книги зустрічає своє улюблене Поросятко. Воно гірко плаче через те, що не може підняти голову і подивитися на небо. Дівчинка замислюється над тим, що хоча вона може підняти свою голівку, а ось на небо дивиться рідко і не звертає уваги на те, що там відбувається. Тепер вона вирішує, що буде частенько дивитися на небо, познайомиться з Сонцем, Місяцем і зорями і про все, що дізнається, розповість Поросяті. Одночасно з поросям з астрономією знайомляться читачі книжки.

Художні твори у своєму змісті відображають природні об'єкти та явища в конкретних проявах, допомагають дитині в їх пізнанні. За допомогою художніх оповідань дитина може уявити різні астрономічні об'єкти, які неозброєним оком побачити не можна, і тим самим збагатити свої уявлення про них.

Пояснити дітям, що відчувають космонавти у космічному просторі можна за допомогою розповіді «Подорож на Місяць».

Ранок у квітковому місті почалося незвичайно. Сьогодні мало відбутися знаменна подія. Знайка зі своїми колегами-вченими - малятами-астрономами Зірочкою і Кометочкой готувалися до космічної подорожі. Ракета стояла на центральній площі. Вона була готова до старту. Відважні мандрівники увійшли до каюти. Знайка натиснув кнопку управління. Ракета повільно відокремилася від землі і плавно піднялася у повітря. Малюки відправилися в політ.

Після декількох годин польоту космонавти піднялися в астрономічну кабіну. Подивившись в бічні ілюмінатори, вони побачили навколо бездонне чорне небо, засіяне великими зірками, серед яких сяяло сліпуче яскраве Сонце. Здавалося, був день, але в той же час була і ніч. В одному з верхніх ілюмінаторів яскраво світився Місяць. Він наближалася з помітною швидкістю.

— Знайка, дивися, дивися, я бачу гори на Місяці, — захоплено сказала Зірочка, — вони оточують якусь «чашу», а в центрі ще гора, як вона схожа на ковпачок гнома!

— Це кільцеві гори. Вони називаються кратерами. — Пояснив Знайка. — Ти побачила великий місячний кратер, але всі вони різних розмірів. Маленькі кратерочки мають діаметр близько метра, а великі досягають 250 км, всередині них може поміститися кілька великих міст - таких як Київ.

Поки Знайка розмовляв зі Зірочкою, ракета зовсім близько підлетіла до Місяця. Стався поштовх. В цю мить космічний корабель опустився на поверхню Місяця.

Друзі одяглися в космічні скафандри і перевірили роботу радіотелефонного зв'язку, взявшись за руки вийшли з корабля, і спустившись по драбині, опинилися на поверхні Місяця. Картина, яка відкрилася перед їхніми очима, привела їх у трепет і захоплення. Внизу, біля самих ніг мандрівників, стелилася рівнина, далеко височіли пагорби. За пагорбами громадилися червоні гори. Над усім цим химерним світом, як бездонна прірва, чорніло небо з міриадами зірок. Чумацький Шлях, наче світла доріжка, простягнувся через все це безодня і поділив його на дві частини. У лівій частині, серед зірок, що скупчилися над горизонтом, виблискувало пекуче Сонце. У правій половині світилася м'яким блакитним світлом планета Земля.

Відважним мандрівникам не терпілося обстежити Місяць, але тут Кометочка згадала, що вона забула свою маленьку лабораторію, яка розташовувалася в ручній валізці. Їй довелося повернутися на корабель. Тим часом Знайка далеко пішов від корабля. Йому хотілося ближче побачити місячні моря.

Зірочку «прикувало» до себе місячне небо, пронизане зоряними ліхтариками. Через відсутність атмосфери, вони не «мерехтіли», як на небі Землі. Величезний диск Землі висів непорушно, високо над горизонтом і освітлював яскравим світлом місячну поверхню. Тут з'явилася Кометочка зі своєю «чудо» - валізкою.

— Ой, тут +130 градусів — здивовано промовила Зірочка, глянувши на термометр, який був прикріплений до кришки переносної лабораторії Кометочки.

Але подружка її не почула, оскільки Зірочка забула натиснути на кнопку радіотелефонного зв'язку.

Кометочка насилу взяла проби місячного речовини. Незважаючи на те, що ноги космонавтів провалювалися на кілька сантиметрів в шар місячного пилу, міцність місячного ґрунту була досить велика і Кометочці довелося скористатися спеціальним приладами.

Раптом з-за пагорба з'явився якийсь чоловічок. Він наближався досить швидко. Малятка насторожилися. «Може бути тут живуть лунатики», — подумали вони.

— Це ж Знайка скаче семимильними кроками, — з радістю вигукнула Зірочка.

Його кроки були величезні. Сліди, які він залишив, залишаться тут назавжди, ну якщо тільки метеорит прямим попаданням не знищить їх.

Космонавти повернулися на корабель. З астрономічної кабіни Зірочка продовжувала спостерігати за місячним небом, вже дуже їй хотілося побачити місячний захід, але Земля не змінювала свого положення.

Ось уже два тижні минуло з тих пір, як Знайка і його подруги «примісячилися». Вони багато нового і цікавого дізналися про Місяць, але їм хотілося додому. Земля на місячному небі тепер здавалася півколом, що нагадує букву «С». Маленькі космонавти готувалися в зворотний шлях.

Малюки з казкового міста з нетерпінням чекали повернення мандрівників. По поверненню на Землю вони провели прес-конференцію. Знайка, Зірочка і Кометочка детально розповіли про свої спостереження і дослідженнях. Після виступів на космонавтів «посипалися» запитання:

Художнику Тюбику було цікаво, яка веселка на Місяці? Сиропчик запитав: «Де на Місяці можна попити водички з сиропом?». Незнайку хвилювало, чому на Місяці так жарко? Доктор Пілюлькін, як завжди, турбувався за здоров'я мандрівників: «Чи немає на їх тілі подряпин і синців, як дихається на Місяці?» Астроном Стекляшкін попросив розповісти про хімічний склад Місяця?

Діти! Допоможіть космонавтам відповісти на запитання малюків!

За допомогою казки яка називається «Однієї ночі» доцільно привернути увагу дітей до зміни фаз Місяця.

На порозі старого скрипучого дому сиділо двоє голодних мишенят, Піп і Скрип. Сиділи, бовтали хвостиками і дивилися на Місяць.

— Мабуть, Місяць дуже смачний, — мовив Піп.

— Смачний?.. З чого ти взяв?— здивувався Скрип.

— Місяць точнісінько, як шматочок сиру, навіть темні плямочки видно. Це, звичайно, дірочки. А найголовніше, я давно помітив, що шматочок хтось увесь час об'їдає. Минулого вечора він був більший, а позаминулого — зовсім великий.

— Справді, — подумавши, відповів Скрип.

— Я теж помітив, і я знаю, хто ним ласує: кажани! Вони кожную ніч туди літають, наїдаються, а до ранку повертаються. Давай їх попросимо, щоб вони нам принесли шматочок!

Побігли мишенята на дах, але кажани тільки головами похитали.

— Кумедні! — розкачуючись, сміялись вони. — Хіба нам до Місяця долетіти? Та і сир ми не їмо, ми ловимо метеликів, жуків і комарів. Це, мабуть, ластівки рано-вранці розкльовують шматочок, доки його не прибрали з неба.

Тільки світало, відшукали мишенята ластівок, сіли біля телеграфного стовпа і, задерши носики, пропищали:

— Ластівочки, це ви клюєте Місяць? Принесіть нам шматочок цього апетитного сиру.

— Дивні! — щебетали ластівки. — Нам до Місяця не долетіти. І сир ми не їмо. Ми ловимо мошку та комарів. А сир в небі орел клює, він літає вище за всіх.

Що робити — подалися мишенята до орла.

— Орле, — запищали вони, ставши на задні лапки біля височенної сосни. — Ти склював майже весь шматок сиру в небі? Поділись, будь ласка, скинь нам трошки!

— Ех ви, пискуни, — обізвався з вершини орел. — Я сир і до рота не беру. Я полюю на пташок, на зайчат та мишенят. Скажіть спасибі, що я ситий, а то стали б мені за обід. А до Місяця нікому не долетіти: я підіймався над хмарами, але виявилось, що Місяць ще вище.

— Але його кожної ночі хтось обгризає, хто ж тоді? Он вже тільки скоринка залишилась!

— Мені пугач говорив, — відказав орел, — ніби вночі на небі з'являється якийсь страшний чорний звір. Очища у нього так і горять, вусища так і стовбурчаться. Він, мабуть і об'їдає Місяць.

Повернулися мишенята додому, діждалися ночі і стали вартувати, щоб подивитись, як той чорний звір прийде Місяць доїдати. Дивились, поки в очах не зарябило. І раптом Піп закричав: «Ой, я бачу два зелених ока!»

— І я бачу! — підхопив Скрип, дивлячись на дві сріблясті зірочки.

— Це ж кіт! Великий чорний летючий кіт! Якщо є кажани, такі собі летючі миші, то є і летючі коти.

Тут Піп і Скрип запищали від жаху і зразу ж забилися в нірку. З тих пір миші більше не облизуються на Місяць. І взагалі, вони намагаються не дивитися на небо.

Діти легко запам'ятовують вірші і люблять їх вчити. Пропонуємо вірш Г. Бойко «Збираємося в політ».

Ми сідаєм до ракети, щоб відкрити нові планети.

Іграшки за нами вслід: – Хочем також у політ.

Одягайся, лялько Люда, бо в польоті зимно буде.

Не забудь про рукавички і закутай шарфом личко.

А веселий Буратіно сам дереться до кабіни,

І висить-хватається, носик не вміщається.

Зайчик скаче: – Любі діти, хочу з вами я летіти.

На ракеті ловко утікати від вовка!

Сірі мишки засміялись: ми літати – не боялись,

Висота – красота: аніякого кота!

Хоч сама літати вміє, крякче качечка, радіє,
– На ракеті покатаюсь, в Морі Якості скупаюсь!
А ведмедики-близнята теж бажають політати.
Щоб у небі подивиться, де велика Ведмедиця.
Тут ревти корівка стала: – Я ще зроду не літала,
Повезіть мене на Марс, – молочка я дам для вас.
Шість матрешок стали в ряд, наче вийшли на парад:
– Почекайте, не летіть! Одне місце нам лишіть.
Слоненятко умовля: – Зовсім я іще маля,
Невеличкий я на зріст, посадіть хоча б на хвіст.
– Між зірок, – пищать більчата, – хочем рік Новий стрічати.
Назбираєм там для всіх ми горішків золотих.
Двом собачкам наш Годось шлеми одягає...
Жаль: “Ракета” – пілосос в небо не злітає.

Не зважаючи на часткову теоретико-методичну розробленість проблеми, практика показала, що вихователі дошкільних навчальних закладів стикаються з певними труднощами у процесі ознайомлення дітей із зорями і сузір'ями. Насамперед ці труднощі пов'язані з відсутністю достатньої кількості методичної літератури, а особливо україномовної. До того ж спостерігається недостатній рівень методичної підготовки вихователів щодо здійснення педагогічно доцільного керівництва процесом формування в дітей елементарних астрономічних уявлень, добору оптимальних засобів роботи із дітьми, відсутність належної матеріальної бази.

Матеріал запропонований у статті постійно використовується у роботі з дітьми у дошкільному навчальному закладі №2 «Малятко» м. Липовець Вінницької області вихователем-методистом Решетник Світланою Валентинівною у групі старшого дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»/ наук. ред. та упор. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Богуш А. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник / А. Богуш, Н. Гавриш. – К. : Слово, 2008. – 408 с.
3. Веремій А. В., Смоліна І. С. Подаруємо небу зірочки : Бінарне комплексне заняття-розвага в середній групі // Дошкільний навчальний заклад. – №3(51).
4. Каплуновська О. М. Дошколятам про Космос : програма та методичні рекомендації / О. М. Каплуновська. – Запоріжжя : ЛПС ЛТД, 2000. – 132 с.
5. Левитан Е. П. Четыре ступени детского и юношеского познания Вселенной [Электронный ресурс] / Е. П. Левитан. – Режим доступа: http://www.gomulina.orc.ru/methodics/levitan_poznVsel.html
6. Старченко В. А. Дошкільнятам про зоряне небо : навч.-метод. посіб. до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» / В. А. Старченко. – К. : Наш час ; Х. : Ранок, 2010. – 111 с.
7. Шваб Л. Б. Подорож у Всесвіт : інтегроване заняття з пріоритетом інтелектуально-мовленнєвих завдань // Дошкільний навчальний заклад. – №3 (51).
8. Біда Д. Легенди зоряного неба / Д. Біда // Колосок. – 2006. – № 2. – С. 32-37.

© Т.М. Богдан С.В. Решетник

1.04.2012 р.